

Szabó Ferenc:

Thoreau és az organikus kritika egy sajtóvita tükrében

„Az egészséges szelleműek nem koslatják az újságokat.
Nem bálványimádásra születtünk.”
Henry David Thoreau

Kathryn Schulznak 2015. október 19-én jelent meg cikke a *New Yorker* virtuális hasábjain, amelyben látszólag Henry David Thoreau nimbuszát igyekszik lerombolni, mizantrópnak és hipokritának bélyegezve a filozófust (Schulz 2015). A cikk Erisz almájaként hatott, boldog-boldogtalan hozzászólt – és a cikk hangvételeből adódóan a legtöbben úgy hitték, ők a „legszebbek”, hogy Schulz cikke nekik szólt, avagy maguknak vindikálták az igazságot Thoreau filozófiájának és emberségének megítélésében. Érdekes látélet ez a vita egyfelől a 19. századi Amerika egyik legnagyobb gondolkodójának mai felfogásáról, valamint arról a gumiszerű stílusról,¹ amivel közelíteni lehet hozzá: nem látok ugyanis különbséget filozófiai és publicisztikai regiszter között a vitát olvasván. Nem ért nyugvópontra, nem hangzottak el döntő érvek, ráadásul Schulz (valódi Eriszként) sem válaszolt a nem egyszer pongyola bírálatokra.² Ugyanakkor ez

¹ A képzavar, ha képzavar ez, magától Thoreau-tól ered, aki a kereskedelmet hasonlítja gumilabdához, ami átpattog a kormány által elébe állított akadályokon (Thoreau 1990, 6).

² Amely hangvételt alighanem maga gerjesztette azzal, hogy a cikk címében (*Pond Scum. Why do we love Henry David Thoreau?*) a kérdéses szerzőt a „tajték”, „söpredék” (bár magam maradnék a kifejezőbb „békalencse” fordításnál) jelzővel illeti, amely valóban igencsak bicskanyitogató. Nem véletlen hát, hogy Schulz Twitter oldalán leírja, mármár a tanúvédelmet választotta a Thoreau-hívók lincshangulata elől menekülve. Ez a megjegyzés nem mellesleg rávilágít arra is, hogy nincs igazuk azoknak, akik a Schulz által Thoreau-nak tulajdonított humortalanságot visszavetítik Schulz-ra. Hogy a vita milyen indulatokat váltott ki, jól mutatja, hogy több helyütt személyeskednek a *New Yorker* egyébként természetvédelemre és -tudományra szakosodott újságírónjével, amikor a nemére helyezik a hangsúlyt, Ms-ként emlegetik (az már csak hab a tortán, hogy sokan el is írják a vezetéknevét). Véleményem szerint ez akkor is megengedhetetlen, ha

a nyitottság Thoreau eredeti céljának is megfelel, amennyiben az élet (így a nézőpontok, a lehetőségek) végtelenségének belátására hívta felebarátait.

Az alábbi dolgozat hozzászólás kíván lenni a vitához. Először Schulz érmenetét rekonstruálom, majd összefoglalom a vita főbb pontjait, néhány embematikusabb hozzászólást kiemelve,³ valamint igyekszem a kritikátörténet kontextusába helyezni a paláveret. Végül magam is hozzászólok, egy újnak mondható látószöveget igyekeztve adni: e munkacíme szerint organikus Thoreau-kritika lényege, hogy, véleményem szerint, Thoreau gondolkodásának középpontjában az öntökéletesítés áll, művei pedig eköré nőnek, mintegy organikus, logikusan és természetől fogva. Ehhez a Schulz által is vizsgált eredeti műveket olvasom szorosán, valamint megteszem a szükséges szakirodalmi kitekintéseket is. Meglátásom szerint ugyanis, ha így olvassuk Thoreau-t, akkor a Schulz által megfogalmazott vádak részben elvesztik súlyukat, de talán az ellentábor is lecsendesíthető. Nem célom ugyanakkor pontot tenni a vitára.

A békalencse és a békák

A kritikai hagyományban szokás Thoreau-t bensőséges ismerősként kezelni, jelzőket aggatni rá és összemosni az esetében életet és filozófiát.⁴ Szokás saját,

az ember kedvenc filozófusáról van szó – nem melleleg igen buta dolog valakit a saját fegyverével visszatámadni.

³ Azért a tipizálás, mert a vitában több mint száz hozzászólás született, nem számítva a kommenteket. Ezt mind jelen dolgozatban nem áll módomban részletesen vizsgálni. A tájékozódást elősegítendő, az *Atlantic Monthly* c. folyóirat gyűjteménye a vitáról: <http://www.theatlantic.com/notes/all/2015/10/why-thoreau-matters/412801/#note-411706>. Letöltve: 2016. április 16.

⁴ Ennek több oka van, melyek közül kettőt emelnék ki. Egyrészt azért van így, mert az első életmű-kiadás (1906) előszavának Emerson Thoreau-ról mondott gyászbeszédét tette meg a kiadó (nyilvánvalóan üzleti okokból, hisz három évvel korábban Emerson műveit adták ki, sikerrel, és a névtől ebben az esetben is piaci sikert reméltek). Ebben kedves barátként, ugyanakkor olyasvalakiként tüntette fel őt, aki szeretett az ördög ügyvédje lenni, ellentmondani az ellentmondás kedvéért (és nem azért, hogy, mondjuk, megvilágítsa az adott igazság összetettségét). Emerson itt fura alaknak festi Thoreau-t, aki szeretett különködni és megvetette a világi élvezeteket. Azóta hagyománnyá vált a különböző kiadások elé ezt a beszédet szűrni, amely bánásmód igencsak kérdéses (lásd erről Lawrence Buell: *Henry Thoreau Enters the American Canon*. In: *New Essays on Wladden*. Szerk. Robert F. Sayre. Cambridge University Press, Cambridge, 1992), min-

akár többpólusú nézőpontot kialakítani vele kapcsolatban. Ennek nemcsak a lebírhatatlan hatásiszony az oka vele kapcsolatban (amit Ed Mooney is kiemel a vitához való hozzászólásában [Mooney 2015], és nehezményezi, hogy Harold Bloom hatásiszony-elméletében csak író és író kapcsolatára gondol, íróra és kritikuséra nem), hanem az is, hogy Thoreau maga adja a lovat az értelmezők alá, amennyiben folyamatosan önellentmondáson érjük.⁵ Schulz a cikkben, aligha elítélhető módon, bensőséges ismerősként kezeli Thoreau-t, jelzőket aggat rá és összemossa az életét a filozófiájával.

Az írás Thoreau három szövegét veszi górcső alá és ezeken, ill. bizonyos életrajzi részleteken keresztül igyekszik kitartani a címbéli kérdés feszültségét, hogy egy egocentrikus mizantropot, egy narcisztikus hipokritát, egy humortalan individualistát ugyan miért istenítünk ennyire? Mark Pothier (Pothier 2015) jegyzi meg a vitához hozzászólván, hogy Schulz egy megjegyzés kivételével mindvégig többes számot használ, a Thoreau-olvasók közösségét értve ez alatt – ez a kivétel pedig Thoreau megjegyzése a kávéról, hogy az elrontja a reggelek tisztaságát, ezért tartózkodik tőle (Thoreau 1999, 171). Schulz nem ért vele egyet, sőt, kijelenti, hogy nem tud olyasvalakire felnézni, aki nem szereti a kávé (bár ebben alighanem sokan egyetértünk vele – de nem mehetünk el szó nélkül amellet sem, hogy, mint arra szintén Pothier hívja fel a figyelmet, a *Maine Woods* hatodik függelékében épp maga Thoreau sorolja a túrázó legfontosabb felszerelése közé a kávé [Thoreau 1985, 840]), a „felvilágosodás” (itt egyaránt gondol az ital élettani hatására és az eszmetörténeti korszak kávékultúrájára) ezen előidézőjét. Schulz azonban nem csak itt szól a saját nevében, hanem a cikk egészében, ugyanúgy írói fogás a többes szám erőltetése, mint egy tudományos dolgozatban, célja ezzel a közösségteremtés és a hozzáértés érzetének erősítése – mint látjuk.

damellet akaratlanul is irányítja a megértést. A másik ok, hogy Thoreau ily familiárisan kezelt, Walter Harding munkássága, aki a 20. század egyik legnagyobb Thoreau-kutatójaként, a Thoreau Társaság hosszan regnáló elnökeként közelebb akarta hozni az olvasókhöz kedvenc szerzőjét (legfontosabb könyvei: *A Thoreau Handbook*. New York University Press, New York, 1959. valamint: *The Days of Henry Thoreau*. Alfred A. Knopf, New York, 1970). Átala meggyökereztetett szokás, hogy például a szakirodalomban is a keresztnevéen emlegetik Thoreau-t.

⁵ Illusztrációként álljon itt, hogy Harding csak a *Walden* végleges változatának öt plauzibilis olvasatát listázza (uő szerk., bev.: *The Variorum Walden*. Twayne Publishers, New York, 1962).

A Schulz által elemzett szövegek a *Cape Cod* első fejezete, a *Walden* és *A polgári engedetlenség iránti kötelességről* címűek. Schulz baja a szövegekkel, hogy embertelenek, félrevezetők és károsak. Hogy a cikk alapvetően hatásvadász célzatú, mutatja, hogy az elsőn kezdi a vizsgálatot.

Schulz szörnnyetegként ábrázolja Thoreau-t, aki Cape Codra a St. John brig katasztrófájára ér oda, Cohasset közelébe 1849. október 7-én, amelyben az ír bevándorlókat szállító hajó utasainak és személyzetének nagy része odaveszett – az utazót azonban nem hatja meg a hullák látványa, sőt, kijelenti, hogy egy magányos halott mélyebb benyomást tett volna rá. Miként a gyilkos természet, úgy lesz ő is közömbös a humanitárius katasztrófa iránt. Schulz itt használja ki az alkalmat, hogy felhívja a figyelmet a voltaképpen Thoreau ismeretlenségére, hogy őt leginkább motivációs posztterek feliratairól, patetikus idézetgyűjteményekből ismerjük, és szimpatikus kép él bennünk a lázadó természetvédőről, holott ilyen szövegei is vannak. Megjegyzi, a klasszikusok sorsa jutott ki neki, akiket mindenki ismerni vél, de senki nem olvas.

A főműnek mondott *Waldenre* áttérve (amelyről egyébként Schulz kevésbé találóan megjegyzi,⁶ hogy nem önmagától, hanem Emerson közbenjárására lett klasszikus) a kérdéses cikk írója annak tényirodalmisságát igyekszik cáfolni, azt, hogy útikönyv volna, egy kísérlet leírása és az abban bemutatott alternatív életmódra való felhívás. Schulz szerint a könyvet szorosán olvasva azt találjuk, hogy merő fikció, házikó-pornó, puszta fantázia, hisz Thoreau maga nem élte meg a kísérletét. A viskó nem a vadonban volt, hanem alig húszpernyi sétára a szülői háztól, ahová gyakran visszacsábították anyja süteményei (és ahonnan nem is a kényszer hajtotta el, hanem a kíváncsiság). Ennek ellenére, Schulz szerint, Thoreau saját ekkori életét, az aszketizmusba hajló mértékletességet példaként állította felebarátai elé,⁷ akiket egyébként is lenézett, nem érzett felelősséget irántuk. A *Walden* nem az élet kézikönyve, aminek hazudja magát, holott Thoreau, legalábbis Schulz szerint, nem sok teret hagy az olvasónak, hogy máshogy olvassa, hanem a dacos egyedüllét kiáltványa, így lesz a kamaszok kedvencévé,⁸ akiknek azt sugallja, hogy a felnőttiség felelőtlen autonómia.

⁶ Lásd Buell már említett tanulmányát (4. j.).

⁷ Mint Schulz leszögezi, a waldeni remete mértékletességéhez képest még a dalai láma is egy Kardashian.

⁸ Schulz itt nem csak arra gondol, hogy szinte az összes amerikai középiskolában kötelező olvasmány, hanem a szabadságot kiabáló tinédzser lázadásra is, ami pedig akár katasztrófához is vezethet.

A polgári engedetlenség iránti kötelességről c. esszét a cikk írója a thoreau-i politikafilozófia központi szövegének tartja – legalábbis nem említ más textust ezzel kapcsolatban. Schulz szerint már a *Walden*nek is inkább politikai, társadalmi vetülete van, mint természetbölcseleti, amennyiben Thoreau inkább embertársait ostromozza, mint a természetet dicséri. Sőt, az *alma natura* inkább csak háttér, a radikális individualista utolsó mentsvára, aki felebarátai közt nem tud érvényesülni, hisz kívülről közömbös, belülről önző. Schulz szerint Thoreau önmagát prófétának kiáltja ki egyrészt az életmód (a *Walden* talán leghíresebb egysorosára történik itt utalás, miszerint „[a]z emberek többsége néma kétségbeesésben él”, Thoreau 1999, 9), másrészt a rabszolgaság ügyében – de ugyan honnan veszi a bátorságot, hogy azt mondja, ezekben a kérdésekben neki van igaza? Honnan a törvények megkérdőjelezésére és az intuíciónak az igazság forrásává való kikiáltásához? Honnan a libertáriánus anarchizmus programjának meghirdetéséhez? Schulz e kérdéseket azzal látja megválaszolhatónak, hogy Thoreau lusta filozófus volt, aki inkább feltűnni szeretett volna, mint megoldani bizonyos problémákat. Ráadásul humorérzéke sem volt, mindent túl komolyan vett, ezért egysíkú: egy sértődékeny kamasz szól a lapjairól. Ennek ellenére még ő sem állhat ellen olykor Thoreau természetleírásainak, pl. a bűvármadással való fogócskának (Thoreau 1999: 184). Mindent figyelembe véve azonban Thoreau, Schulz szerint, nem érdemli meg a már jól kiült helyét az amerikai panteonban, mert filozófiája nem elég rugalmas.

Mint látható, nem véletlen, hogy az internet népe (mert ott folyt a vita) felvette az eléje dobott kesztyűt. Lássuk, hogyan igyekszik megvédeni korunk hőse kedvenc filozófusát.

Hogy Schulz cikke mekkora felháborodást keltett, abból látszik, honnan érkeztek rá válaszok: a komoly referenciákkal rendelkező oldalaktól kezdve (Waxhem 2015)⁹ a fanzine-okon át (Stott 2015) a blogokig (Capedrifter 2015) – nem mellesleg a *New Yorker* 2015. november 9-i számának olvasói leveleit is Schulz-nak címezték. A hozzászólások sokfélesége nem csak megjelenési felületekből, de minőségükből is látszik, mert készült tanulmányszerű válasz (Hohn 2015), ironizáló megjegyzéshalmaz (Pothier 2015), de Thoreau-szimpatiától elvakult, egyszerű elutasítás is (Jacobs 2015). Ami fontos az az, hogy e válaszok többsége egybecseng, mert visszafordítani igyekeznek (nem feltétlenül tudatosan) saját fegyverét Schulz-ra: a maró gúnyt, Thoreau esetlegesen kiválasztott

⁹ E cikk elfogultsága mintaszzerű, amennyiben egy nagy borítóképpel indít Thoreau concordi sírjáról, mintha azt sugallná, halottakról vagy jó, vagy semmit.

szöveg- és életrajzi részleteit, valamint az egyoldalú vélemény kizárólagosként harsogását. A válaszolók többsége tehát úgy ír, mint Schulz, csak harag helyett szimpátiával telve Thoreau iránt. Legalább ugyanannyi melegség, mint elutasítás árad Thoreau-ból az életrajzi adalékok alapján. Mélyebb szövegmerítéssel (már akkor is, ha továbbolvassuk azt a mondatot *A polgári engedetlenség... elején*)¹⁰ a mértékletes tanító áll előttünk a vad anarchista helyett. A válaszolók szerint Schulz alapján érti félre Thoreau-t, mert ellenszenvvel olvassa, és nem látja benne a jelentésrétegek sokaságát. Embertelensége megrökönyödés, félrevezetése szándékolt, csak jól kell érteni, felelőtlensége pedig nem virulens.

Persze volt olyan hang is, amely semlegességet sugallt, kiemelte Schulz jó meglátásait, levette Thoreau-t a piederasztárlól és filozófiailag igyekezte elemezni az említett műveket. Donovan Hohn szerint ugyanis Schulz nagyon is jól veszi észre, hogy Thoreau-nál a teológiaként értett magasabb elv (amely csúsztatást az egyébként kiváló elemzést adó Hohn nem magyarázza meg, erre a későbbiekben még kitérek) elhomályosítja a politikafilozófiát: szerinte mindennek már eleve jelentése van, természettől fogva, így a társadalom aktuális kérdései elvesztik jelentőségüket. Emiatt, hogy így gondolkodik, mégis cselekvésre buzdít, Thoreau valóban felelősségre vonható.

A hozzászólók legtöbbször szerint Schulz plagizál, fáradt vádakhoz hoz és ezzel a spanyolviaszt találja fel, mert beáll egyfajta kritikai hagyományba, ami már a 19. század közepétől igyekszik lerántani a vizes lepedőt a mezők filozófusáról. Itt elsősorban James Russell Lowell és Robert Louis Stevenson neve kerül elő, mint a tényfeltáró szándékú, ám negatív töltetű kritikai beszédmód képviselői. De ide kapcsolható Perry Miller és Richard Bridgman is (mint azt olvasói leveleiben a jeles Thoreau-kutató, Shanon Cameron megjegyzi), akik a tradíció 20. századi örököseiként, pszichológiai igyekeztek vizsgálni Thoreau sötét oldalát. Az ő elemzéseikre a jelen dolgozatban nem térek ki.

¹⁰ Schulz azt a részt idézi, hogy „az a legjobb kormányzat, amely egyáltalán nem kormányoz”, ezzel igazolva Thoreau feltételezett anarchizmusát. Az idézett rész azonban egyrészt maga is idézet (bár pszeudo, a szokásosan Jeffersonnak tulajdonított – bár kérdéses, hogy Jefferson maga ilyesmit írt volna –, az esszé nyitó „az a legjobb kormányzat, amely legkevésbé kormányoz” mottó kibontásául használja ezt Thoreau), másrészt úgy folytatódik, hogy „ha az emberek kellőképpen érettek lesznek rá, ilyen kormányformájuk lesz” (Thoreau 1990, 5). Ez az a pedagógiai attitűd, amelyre mindenkor rámutatnak, ha valaki Thoreau elvetemült radikalitását pedzi.

Lowell Thoreau első könyvét, az *Egy hét a Concord és Merrimack folyókon* (*A Week on the Concord and Merrimack Rivers*, 1849) bíráló cikkében a thoreau-i életművet az emersoni célkitűzésekkel látja terhesnek és az újat mondás leküzdhetetlen kényszerét teszi meg Thoreau fő tulajdonságának. Szerinte humortalan, műveletlen pojáca, hobbi vadember, egy amerikai Montaigne, aki saját magát igyekszik a világ közepére állítani – de a francia legalább tehetségesen lopott (Lowell 1966). Mint arra több hozzászóló rámutat, Schulz bőven merít e szövegből,¹¹ ahogy Stevensonéből is. Az angol író, kritikus szerint Thoreau ereje és tragédiája egy: az, hogy kívül áll az emberi kapcsolatokon, hogy túl hideg. Ugyanakkor ez teszi lehengerlő erejűvé is a prózáját,¹² mert így másokhoz képest élesen látja az személyköziséget. Transzcendentális jenkizmusként mondja a Thoreau-nál oly gyakori önellentmondásokat és azt, hogy mindenre egy közelebbtől soha meg nem határozott, felsőbb nézőpontból tekint. Épp e kívüliség azonban az oka, hogy nem őszinte, hogy a *Walden* fikció lesz, mert nem veti bele magát egészen, úgy, ahogy mondja, az életbe, amit pedig oly drágának tartott (Stevenson 1880). Mint láttuk, Schulz ebből is sokat tanult.

E megjegyzésekben foglalható össze a vita. Meglátásom szerint ugyanakkor hiba Schulz cikkét önmagában nem vizsgálni, hisz az alapos olvasat belátásokhoz vezethet a Thoreau-kritikában is.

Apu csöndes reménytelensége vagyok

A fejezetcím a már említett, *Walden*béli Thoreau-idézet elferdítése – s kicsit újrafordítása is. Az eredetiben ez áll ugyanis: „[t]he mass of men lead lives of quiet desperation” – és bár Szöllősy Klára kiváló érzékkel magyarította Thoreau-t (a tó neve elé pl. hol kirakja a névelőt, hol nem, Thoreau szándékainak megfelelően, aki szerette volna hintába rakni az olvasót, azzal kapcsolatban, hogy miről, kiről is van szó), itt vitába szállnék vele. A „desperation” szó ugyanis egyaránt jelent kétségbeesést és reménytelenséget – előbbi azonban dinamikus állapot, legalábbis ki lehet mászni belőle. Utóbbi viszont jobban megfelel Thoreau szándékainak, amennyiben valami végső lelki mozdulatlanságot fejez

¹¹ Nem melleleg, mint azt Hohn meg is állapítja, a *New Yorker*beli esszé Lowell írásának 150. évfordulóján jelent meg.

¹² A lírájáról csak Emerson egyik megjegyzését (amely Thoreau gyászbeszédében szerepelt) idézi, miszerint „a kakukkfű és a majoránna még nem méz”.

ki, a kezdet képességének elvesztését, amelyben fele-barátait találja, világi terhek alatt összeroskadva. A „néma” helyett pedig azért jobb a „csöndes” jelző, mert a kezdet képességének elvesztése tudatosított, de szándékoltan nem kommunikált.

A Thoreau-kritikában megszokott egyrészt, mint láttuk, életrajz és -mű egyben látása, másrészt a természet- és a politikafilozófus közelítése, de külön kezelése is. Az előbbivel a jelen dolgozatban nem kívánok foglalkozni, mert esetlegesnek tartom egyes biográfiai elemeket felhasználni elemezni a műveket, vagy fordítva;¹³ utóbbi azonban érdekes és megfontolásra méltó probléma. Látszik ez abból, hogy mennyire félreveheti az értelmezést a tudatosan irányított olvasás, mint Schulz esetében. Úgy vélem tehát, hogy a mizantropia, a humortalanság és az önteltség vádjai semmitmondóak. Amikor azonban Thoreau univerzalizmusa kerül terítékre, az egyéni tapasztalat általánosítása, a természeti elv társadalomba átültetése, az, hogy látleletet ad felebarátairól az erdőből visszafordulván, az filozófiai mérvű kritika, mert az életmű egészét és annak módszerét támadja vele. „Hogy van az, hogy olyasvalaki, aki ily élesen elhatárolódik embertársaitól, egyszer csak ítéletet mond fölöttük?” – teszi föl Schulz a kérdést, és a dolog elevenére tapint. Mint láttuk, Hohn is ezt a vádpontot tartja kiemelésre érdemesnek Schulz cikkéből, és a teológiával magyarázza, hogy Thoreau egy elve az átszellemített természet magasabb polcáról beszél a társadalomról és ez az igazi gyengesége – de, mint azt szintén láttuk, Hohn maga sem fejt ki ezt. A továbbiakban erről lesz szó.

Thoreau-nál az élet a megfellebbezhetetlen közeg, a saját életünk, mert az tartozik ránk. Vannak mozgatórugói és gátjai úgy a természetben, mint a társadalomban, mert ez az a két szféra, amit munkásságában közelebről vizsgál. Az organikus momentum a kettő egymásra vonatkoztatása.

Nem arra születtem, hogy kényszert alkalmazzanak velem szemben. A magam módján akarok lélegezni. Hadd lássuk, ki az erősebb. Mennyi ereje van a sokaságnak? Engem csak azok kényszeríthetnek valamire, akik valamilyen magasabb törvénynek engedelmessé válnak, mint én. Az

¹³ A vita egyik tanulsága, hogy ugyanannyi kínos életrajzi elem hozható fel Thoreau kapcsán, ahány szimpatikus (és ez alighanem így van mindegyikünkkel, lásd Márai Sándor *Premier* c. novelláját [in uő: *Kabala*. Révai Kiadás, Budapest, 1943], ahol az elbeszélő az újonnan jöttet esendőségének hírével köszönti), kommentátora válogatja, ki mit tart fontosnak. Magam nem bízom az életrajzi elemek revelatív erejében.

ilyen emberek arra kényszerítenek, hogy hozzájuk hasonlóvá váljak. De azt még sohasem hallottam, hogy a tömeg arra *kényszerített* volna valakit, hogy így vagy úgy éljen. Miféle élet volna az? Ha olyan kormánnyal kerülök szembe, amely azt mondja nekem: »pénzt vagy életet«, miért rohanjak odaadni neki a pénzemet? Lehet, hogy szorult helyzetben van, s nem tudja, mitévő legyen, de ezen én nem segíthetek. Neki kell segítenie önmagán, ahogy azt én is teszem. Ezen nem érdemes siránkozni. A társadalmi gépezet sikeres működéséért nem én vagyok felelős. Én nem vagyok a gépész fia. Ha egy makk és egy gesztenye egymás mellett esnek a földre, egyik sem marad tétlen, hogy ezáltal helyet csináljon a másiknak, mindegyik a saját törvényeinek engedelmességgel; csíráznak, növekednek, virágznak, ahogy csak tudnak, míg nem az egyik esetleg tönkreteszti és beárnyékolja a másikat. Ha egy növény nem bír természetének megfelelően élni, elpusztul, s ugyanígy az ember is. (Thoreau 1999, 22-23)

Az élet értékesebb és magasabb rendű bárminél, az elébe gördített akadályok ezért képezik mindig kritika tárgyát Thoreau-nál. A magasabb elv a belenövés-sel (is) azonosítható, azzal, hogy az egyed megtalálja a helyét a nap alatt, hogy mindig magát teszi előtérbe a saját életében. Ez önkiteljesítést jelent, de önfelelültséget is, amennyiben azzal, hogy azzá válik, amivé, öntudatlanul is a rendszer, a közeg részévé lesz, több lesz, mint önmaga. Hogy ez az elv hogyan fordul át a társadalomba, azt többféleképpen lehet magyarázni. Például a vadsággal, mint teszi azt Robert Ruehl (Ruehl é. n.), hogy emberi feladatunk a lehető legjobb életfeltételt kereső ösztön fenntartás általi kiteljesítése és az adott körülmények összehangolása. Az egyébként kiváló *tanulmány* hibája talán, hogy irányítja a megértést: ahhoz képest, hogy *lexikon-szócikk*, előre megrágja Thoreau-t és úgy mutatja be, mint az ösztön kiélésének szószólóját, hogy minden e vadság felfedezésére és fenntartására fut ki az életműben. Ezen túlmenően azonban az írás központi tétele, hogy Thoreau-nál a vadság a meghatározó, mert ez az ismeretlen kapuja, így a lehetőség – meglátásom szerint ez közelítés-re ad alapot Thoreau és Hannah Arendt filozófiája között a tekintetben, hogy az emberi feladat (és egyben csoda) a kezdeni tudás képessége, az önmagunkat teremtő erőé.¹⁴ Plauzibilis olvasat Drake-é is, miszerint feladatunk alapvetően embertársaink nevelése, fel- és ráébresztése arra, hogy az életmód, amit követnek, boldogtalansághoz vezet (Drake 1962). A tanulmány itt csak felvillantható

¹⁴ A jelen dolgozatban ezt nincs helyem kifejteni, de a kutatás további állomása lehet ez a megfontolás.

lényege alapján meglehetősen konzervatívnak tűnhet, amennyiben Thoreau-t mintegy prédikátorként állítja be, de nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a halála századik évfordulójára megjelentetett tanulmánykötet része volt, amely a száz év mértékadó kritikáit tartalmazza – avagy, hogy az itt megfogalmazottak a kritikátörténet rekvizitumai. Az itt sugallt dualizmus nem tűnt el a szakirodalomból, mint azt látni fogjuk. Úgy is lehet ezzel kapcsolatban gondolkodni, hogy az igazság, az elv transzcendens és csak a látószög függ tőlünk, ezt kell lefestenünk életünkkel, amely annyit ér, amennyire a sajátjaink voltak a válaszaink (Furtak 2014). A társadalomba megtérő elv-cselekvő mindenesetre nehezen találja ott a helyét. Radikális individualistának, nevetséges pojácának, álszenteskedőnek és önzőnek tűnhet, aki csak a saját élete értékét hangsúlyozza, embertársait pedig lenézi és kioktatja – holott nem erről van szó. Érdemes megjegyezni mindenesetre, hogy a már említett Arendt az ellentábort képviseli, ő a thoreau-i polgári engedetlent a magán lelkiismerethez kapcsolja, mert az nem kommunikatív, hatástalan, s mert nem kíván párbeszédbe lépni az állammal, ami ellen ágál.¹⁵ Ha a polgári engedetlenség legerjedtebb meghatározásából¹⁶ nézzük a thoreau-it, akkor a vád valóban áll. Ha viszont az életmű összességében, Arendt vádjá elbukik.

Thoreau organikus olvasatában, véleményem szerint, az a hangsúlyos, hogy az élet nem függhet esetlegességektől, belső félelmektől és külső normáktól. Hogy értékes annyira, hogy megpróbáljuk úgy élni, ahogy nekünk tetszik, ne örökölt formák és a társadalomtól ránk aggatott elvárások szerint. Perspektivikus realizmus ez, amennyiben azt mondja, hogy egy saját életmód kialakítása az igazság felé tett lépés – de ez nem jelent dualizmust, nem jelenti, hogy az az életmód a követendő példa, amit a szerző élénk tár. Jó példa erre a *Walden*, ahol Thoreau hangsúlyozza is, hogy ez nem tényirodalom, amennyiben nem az általa választott és kifejlesztett életmódot hirdeti egyetlen alternatívaként, hanem egyáltalán a törekvést hangsúlyozza az irányba, hogy legyünk kritikusak a felkínált életmódokkal szemben és ne fogadjunk el egyet örökérvényűnek, „legjobbnak”, csak azért, mert azt mondják. A Thoreau által javasolt életstratégia igazságérvénye ezért nem relatív: bár az igazság a szemlélő és a dolog között

¹⁵ Hannah Arendt: *On Civil Disobedience*. In: Arendt: *Crises of the Republic*. New York, Harcourt, 1972

¹⁶ Legyen itt elég John Rawls-ra utalnom, hisz máig meghatározó a témában. Uő: *Az igazságosság elmélete*. Ford. Krokovay Zsolt. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. Főleg 429-461.

helyezkedik el és az, hogy mennyire ismerünk, ill. fogadunk el valamit igaznak, ettől a kapcsolattól függ, de ott van és kitudható. A természetből megismerhető, hogy a mindenki magáért-elve működik anélkül, hogy szolipszizmusba csapna át, mert az egyedek rendszert alkotnak. Ez a rendszer bár állandóan változó,¹⁷ ám annak szükségessége, hogy helyesen tekintsünk rá, mondhatni a narratív kényszer, állandó. Az organikusság itt a természeti elv társadalomba való átültetését jelenti, annak vágyát, hogy az elv-cselekvő ráébredje embertársait arra, hogy mindegyikük potenciális végtelenség és nem csak hogy botorság szokásokra, akadályokra és előnyökre hivatkozni, de pszichopatologikus is, amennyiben a belefásulás csendes, mert tudatos reménytelenségbe dönt. A társadalom, az emberek bármily közössége, érthető okokból, az állandóságra törekszik, törvények által fenntartott rendre, olyan közegre, ahol mindenki biztonságban lehet egymástól és a külső világtól és gyarapodhat, mert egyrészt ez a siker mérője, másrészt az ember alapvető szükségletei valóban fizikaiak. Mégis, a biztonság és a jól-lét nem gyűrheti maga alá az önkiteljesítést, a nyugalmi állapot nem csak, hogy nem természetes, hisz az ember által az ember számára alkotott mesterséges világon kívül egyrészt sehol nincs így (ezt hozza örömhírként az elv-cselekvő), hanem ellutató, így gátjává válik annak, hogy az ember megélessze a lehetőségeit, hogy kipróbálhassa magát. Így lesz az élet fő érzésévé a reménytelenség, ami bizonytalanságban ölt testet: az egyhangúság és a kitérés lehetetlenségének érzésében. Az, hogy az elv-cselekvő a sokféleséget, a perspektivikus realizmust hirdeti (egyébként az interdependens harmónián keresztül, hogy ti. azzal együtt, hogy harc folyik a természeti lakók között a megélhetésért, ki is egészítik egymást: ha a mókusz nem rágcsálná le a fenyőfát, nem szülnének új erdők) nem individualista önzés, amennyiben megszólal és nem hallgat – és kizárólag a maga nevében beszél, hogy ő ezt látta a társadalomban és ezt a természetben, és, hogy szerinte mi a helyzet. Leír és javasol, közösségivé lesz, amennyiben beszáll a társadalmi diskurzusba. Dinamizmust hirdet normativitás helyett, cselekvést, kipróbálást, önmagunk belevetését, hogy mi is megláthassuk, milyen kicsik, vagy épp milyen nagyok vagyunk egymáshoz és a minket körülvevő világhoz képest. Ez, persze, feltűnhet zsigeri engedetlenségként is (Ruehl é. n.), ami nagyon találó szinonimája az organikusságnak. A csendes reménytelenség egy olyan diagnózis, amit Thoreau elsősorban magán

¹⁷ Paul Sherman szerint vízserű ontológia ez, folyamelmélet, amennyiben az élet fő elve a dinamizmus, mert olyan, mint egy folyó és csak részeiben válhat képszerűvé (*The Shores of America. Thoreau's Inward Exploration*. University of Illinois Press, Urbana, 1958).

állapít meg, mert rájön, hogy olyan életet élt, ami nem volt teljes. Univerzálissá úgy válik, hogy embertársaira tekintve azt látja, megragadtak az egyféleségben, hogy a reménytelenség emiatt közös tapasztalat, ha nem is kommunikált. Ő tudatosította magában és nem érzi jól magát benne, ezért új életforma után kutat. A csendes reménytelenség: megállapítás – nem vád és nem is norma. Ha csak politikailag, mert társadalmilag értelmezzük, ahogy Schulz teszi, elbagatelizáljuk, elveszük az élet, pedig fontos és aktuális látélet. Annak belátása ugyanis, hogy az emberi társadalom hajlamos az elidegenedésre alapvető szükségleteitől, hogy nem kérünk többé a világgal való találkozásból, hanem megvagyunk az előre gyártott kényelemben. Thoreau szerint szomorú és végletes a különböző életformák kipróbálatlanul hagyása¹⁸ – részben ezért is jött el a Waldenről, mert már ösvényt járt a tóhoz a házikótól.

A fentiek alátámasztására nézzük meg a három művet, amiket Schulz is vizsgál, hogy lássuk, az organikuság megállja-e a helyét, kifejthető-e egy elv Thoreau kapcsán.

Kezdjük a végén. A rabszolgaság közel sem az egyetlen politikai ügy, amivel Thoreau foglalkozik, sőt, ha ilyet kell választani, az elvtelenség állna elénk. Ez nem csak a *Rabszolgaság Massachusetts-ben* és az *Élet elv nélkül* című esszékből látszik, de már *A polgári engedetlenségről...*-szövegben is. Thoreau minduntalan szellemi lustaságuk miatt ostorozza felebarátait, hogy nem a saját fejükkel gondolkodnak, hanem mintákat vesznek át, ráadásul rossz mintákat, amelyek ahelyett, hogy felszabadítanak őket, inkább még több akadályt gördítenek az élet kiteljesítése elé (pénzhajhászás, más érdekének kiszolgálása, hogy aztán az övéket is kiszolgálják stb.). Ilyen gátak egyébként az újságok is Thoreau szemében, hisz tényként kezelt véleményt adnak az ember szájába, erről szól a dolgozat mottója is.

¹⁸ Persze, voltak aktuális, „életrajzi” okai úgy a kiköltözésnek, mint a visszatérésnek, nem csak személyesek (pl. bátyja halála, ami után nem tudta, mihez kezdjen), hanem történetiek is, konkrétan Amerika gazdasági válsága az 1830-40-es években, amikor kiderült, mennyire függenek az emberek a piactól. Ekkor apja is tönkrement, Thoreau-t ez a tapasztalat borzasztotta el (lásd erről Robert D. Richardson máig meghatározó biográfiáját: *Henry Thoreau. A Life of the Mina*. Tervezte és illusztrálta Barry Moser. University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, 1986). Mindazonáltal az aktualitáson való felülemelkedés (és az erre való felhívás) valahol Thoreau célja is, legalábbis az aktuális s az örök egymásba csúsztatása – ami pedig, érzésem szerint, sokat elárul a filozófia szerepéhez való hozzáállásáról.

Hogy mi az az elv, amit követni illene, a *Waldenben* talál megfogalmazást. Egyrészt azt jelenti itt Thoreau, hogy nem minden fekete vagy fehér, hanem igenis az ellentmondásokkal juthatunk el az igazságig. Hogy nem csak a pénzbeli gazdagság a boldog élet kulcsa, hanem az is, ha van időnk és terünk saját magunkat szórakoztatni, ha nem függünk senkitől, ha nincsenek kiegyenlítőlen számláink. A *gnóthi szeuthón* régi tanácsa ez, de ugyanakkor felteszi azt is, hogy mindennek van szilárd alapja, hisz gyakorlati filozófus, a legjobb életmódot keresi – és a nézőpontok sokféleségét találja. Azt, hogy ha nagyon sok életmód lehetséges, akkor érdemes kipróbálni minél többet. Felebarátaiban ez a kurázi nincs meg, hogy a saját, valódi érdekeiket követve cselekedjenek (Schneider 1995).

A *Cape Cod* schulz-i vizsgálata, mint láttuk, szándékoltan hatásvadász, a műnek csak egy bizonyos részét vizsgálja, így nem juthat el ahhoz a megállapításhoz, hogy az nem az embertelenség bizonyítéka, hanem egy, a természettel való újabb találkozás, ahol viszont a waldeni liget-élményt a mindent felülíró vadon váltja, mint keret, és aminek az élet kiteljesítésének elve csak tölteléke lehet. Itt már az elv-cselekvő is csak közömbösséget talál, azt a szférát, ahol a makk és a gesztenye még mindig egymás mellé hullnak, de a nézőpontok sokfélesége már nem fordítható a gyakorlatba azzal a könnyűséggel, mint a civilizáció peremén – hisz itt már híre-hamva sincs civilizációnak. Gyásznak tehát valóban nincs értelme – ahogy egyébként a *Cap Coaban* leírt emberek sem gyászolják a hajótörötteket. Az elbeszélő én ebben a műben dönti el, hogy ő a liget filozófusa lesz (Gura 1995). Mindenesetre a közömbös természet itt még annyira sem gátja (de feltétele sem) az önmegvalósításnak, mint a Waldennél – hanem inkább a kezdet közege. A szerkesztés sem véletlen, hogy ez a fejezet került a könyv elejére, hisz így az lehet az érzésünk, hogy az elbeszélő a hajótöröttekkel együtt sodródott a partra, a kezdet végett, egy kezdetre alkalmas közegben. A hajótörés kinek az élet vége, kinek a kezdete: az elbeszélő én ma született, ártatlan, előítéletektől mentes szemlélőként kap lábra a Cod atlanti partján, hogy aztán ítélő erejét tisztán tartva vezessen minket végig ezen a furcsa vidéken.

Útravaló

A vita tanulsága, hogy Thoreau-t mindenki úgy olvassa, ahogy akarja. A kritika szerencséje ez, hogy nincs egy kőbe vésett álláspont – ahogy azt Thoreau maga sugallja az élettel kapcsolatban. Ezért, hogy Schulz a gúnyos hangvételő szöve-

gével is thoreau-i célt szolgál. Nem melleleg, mint azt P. T. Barnum óta tudjuk, nincs olyan, hogy negatív nyilvánosság. Érzésem szerint Schulz-nak sem az volt a szándéka, hogy megfellebbezhetlent állítson a waldeni remetéről, hanem, hogy egyáltalán hírt verjen körülötte és az emberek (újra)olvassák olvasásra méltó szövegeit. Ha ez volt a célja, ha nem, megvalósult.

Irodalom

Capedrifter. 2015. „Kathryn Schulz's *Pond Scum*”. *thenewyorkerandme*, 2015. október 27. Interneten: <http://thenewyorkerandme.blogspot.hu/2015/10/kathryn-schulzs-pond-scum.html> Letöltve: 2016. április 16.

Drake, William. 1962. Walden. In: Sherman Paul (szerk.): *Thoreau. A Collection of Critical Essays*. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, 1962.

Furtak, Rick Anthony. 2014. „Henry David Thoreau”. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Interneten: <http://plato.stanford.edu/entries/thoreau/> Letöltve: 2016. április 16.

Gura, Philip F. 1995. „A wild, rank place”. Thoreau's Cape Cod. In: Joel Myerson (szerk.): *The Cambridge Companion to Henry David Thoreau*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Hohn, Donovan. 2015. „Everybody Hates Henry. Literary saint or arrogant fraud—why do we need Thoreau to be one or the other?”. *New Republic*, 2015. október 21. Interneten: <https://newrepublic.com/article/123162/everybody-hates-henry-david-thoreau> Letöltve: 2016. április 16.

Jacobs M. W. 2015. „The New Yorker Nukes Thoreau”. *Huffington Post*, 2015. október 20. Interneten: http://www.huffingtonpost.com/mw-jacobs/the-new-yorker-nukes-thoreau_b_8337888.html Letöltve: 2016. április 16.

Lowell, James Russell. 1966. Thoreau. In: Owen Thomas (szerk.): *Henry David Thoreau: Walden an Civil Disobedience. Authoritative Texts, Background, Reviews and Essays in Criticism*. Norton & Co., New York, 1966.

Mooney, Ed. 2015. „Thoreau Bashing”. *Zeteojournal*. Interneten: <http://zeteojournal.com/2015/10/18/thoreau-bashing/> Letöltve: 2016. április 16.

Pothier, Mark Ernest. 2015. „Skimming Walden Pond. Thoreau was no hypocrite”. *Medium*, 2015. október 28. Interneten: <https://medi>

um.com/@MarkEPothier/skimming-walden-pond-816ccee0c602#.k097xyt7k
Letöltve: 2016. április 16.

Ruehl, Robert Michael. É. n. „Henry David Thoreau (1817-1862)” *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Interneten: <http://www.iep.utm.edu/thoreau/> Letöltve: 2016. április 16.

Schneider, Richard J. 1995. Walden. In: Robert Myerson (szerk.): *The Cambridge Companion to Henry David Thoreau*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Schulz, Kathryn. 2015. „Pond Scum”. *The New Yorker*, 2015. október 19. Interneten: <http://www.newyorker.com/magazine/2015/10/19/pond-scum> Letöltve: 2016. április 16.

Stott, Sandy. 2015. „A Reply to Pond Scum. A critique of Thoreau in The New Yorker”. *Thoreau Farm*. Interneten: <http://thoreaufarm.org/2015/10/a-reply-to-pond-scum-a-critique-of-thoreau-in-the-new-yorker/> Letöltve: 2016. április 16.

Stevenson, Robert Louis. 1880. „Henry David Thoreau. His Character and Opinions”. *Cornhill Magazine*, 1880. június. Interneten: <http://thoreau.eserver.org/stevens1.html> Letöltve: 2016. április 16.

Thoreau, Henry David. 1985. *A Week on the Concord and Merrimack Rivers; Walden, or Life in the Woods; The Maine Woods*. Vál., jegyz. Robert F. Sayre. The Library of America, New York, 1985.

Thoreau, Henry David. 1990. *A polgári engedetlenség iránti kötelességről*. A gazdaságról. Ford. Szöllősy Klára, Vámosi Pál, versford. Molnár Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Thoreau, Henry David. 1999. *Walden*. Ford. Szöllősy Klára, versford. Molnár Imre. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1999.

Waxhem, Simon. 2015. „Thoreau’s Public Mind”. *Boston Review*. 2015. október 14. Interneten: <http://bostonreview.net/blog/thoreau-walden-simon-waxman> Letöltve: 2016. április 16.